

„KÖZELMÚLTUNK TÖRTÉNELMÉNEK TALÁN A LEGMEGOSZTÓBB SZEMÉLYISÉGE”

ÍRTA: EÖRSI LÁSZLÓ - 2025-05-30 ROVAT: TÖRTÉNELEM

Király Béla életrajzának megírását rendkívüli életpályája indokolja, amelyet különleges tehetségével, szorgalmával, munkaszeretetével és bátorságával ért el.

Király Béla (Fotó: Port.hu)

Vezérkari tisztként a keleti fronton az élete óriási veszélyben forgott, miközben a beosztottaiért is vállalnia kellett a felelősséget, munkaszolgálatos zsidókat is mentett, amiért később megkapta a Világ Igaza kitüntetését. Szálasi honvédelmi minisztériumában igen fontos szerepkörben szolgált, majd átment a szovjetekhez, akik fogságba vetették. Román területről megszökve a „demokratikus” magyar hadsereg újjászervezésében működött közre – rendkívül hatékonyan. A kiépülő sztálinista rendszerben tábornokká léptették elő, mégis a rendszer bukását kívánta. Még kémkedést is vállalt, ám ez csaknem a végzetét okozta. Kivételes tehetsége, szakértelme, biztos fellépése, karizmája az 1956-os forradalomban a fegyveres erők fő szervezőjévé emelte. Az emigrációban néhány évig a magyarság körében meghatározó politikai vezetővé vált, ám e szerepkörével végül kudarcot vallott. A tudományos pályája viszont sikeresnek bizonyult, és kiadói tevékenységével különös elismerést szerzett. A rendszerváltás utáni politikai szerepével igyekezett erősíteni a magyar demokráciát, ám számos kudarc érte. Pályáját az újrakezdések sorozata, számos súlyos konfliktus jellemezte, de több esetben is sikerült

felküzdeni magát a befolyásos vezetők körébe. Életének szinte utolsó pillanataig dolgozott.

A fentiekhez hozzátartozik, hogy távolról sem jellemezhető gáncsnélküli lovagként, így Király Béla a közelmúltunk történelmének talán a legmegosztóbb személyisége lett – haláláig. Elsősorban amiatt került a bírálókat kereszttüzébe, hogy egyes döntéseiben sokkal inkább a pragmatikus, mintsem morális szempontokat részesítette előnyben.

Számos tanulmány, cikk íródott róla, a szerzők egyik része mindent megtett Király lejáratásáért, a másik része pedig sehogy sem akart tudomást venni életének árnyoldalairól. Kiegyensúlyozott, objektív megközelítéssel alig találkozhatunk.

A könyvészeti források közül óriási túlsúlyban vannak a tőle származó interjúk. Az emigrációja idején és különösen a rendszerváltás óta szinte megszámlálhatatlan riport készült róla, folyóiratokban, kötetekben, valamint rádió-, és TV-csatornákon, filmekben. Az 1956-os forradalom után egészen a haláláig, sőt még később is gyakran szerepelt a híradásokban is. Végül, de nem utolsósorban számos visszaemlékezése, tanulmánya, újságcikke látott napvilágot a múltjáról.

A fennmaradt levéltári források még bőségesebbek, egészen 1989-ig, vagyis a rendszerváltásig minden életszakaszáról találhatunk szép számmal adatokat. Jelen életrajzban felhasználtam a Központi Katonai Irattárban fellelhető személyi okmányokat, valamint a 1945–1952 közötti dossziéit. Ez utóbbiak legfontosabb része az 1951–1952-ben keletkezett perirata, amely Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában, valamint a Hadtörténeti Levéltárban kutatható. Királyt ugyanis 1951 augusztusában letartóztatták, és perében három vádpontban – háborús bűnösség, kémkedés és szabotázs – elmarasztalták, 1952 januárjában halálra ítélték, majd a verdiktet másodfokon életfogytiglani börtönbüntetésre enyhítették.

Ezzel elérkeztünk a legsúlyosabb kérdéshez, amire már itt, az előszóban is ki kell térnem. Mennyire érvényesíthetőek azok a periratok, amelyek egy diktatúrában, különösen a konstruált perektól elhírhedt sztálinista diktatúrában keletkeztek? Az eddigi kutatómunkám során jobbra az 1956-os forradalom és szabadságharc történetével foglalkoztam, úgy tudtam (és többször le is írtam), hogy az 1956 utáni megtorló perek döntően különböztek a sztálinista időszak pereitől, mivel már nem rendeztek kirakatpereket. A Király Béla és társai per tanulmányozása során derült ki számomra, hogy tévedtem, ugyanis az ebben a periratban foglalt tényállások nem légből kapottak. Természetesen ezzel a legkevésbé sem állítom azt, hogy jogállami keretek között zajlott az eljárás, hogy a foglyoknak nem kellett elszenvedniük a szörnyű bánásmódot és a megfélemlítés légkörét. Csak azt, hogy erre a perre kevésbé volt jellemző a vallomások koncipiálása. Ez azért is különösen fontos és érdekes, mert ez az egyetlen momentum – a koncipiált per –, amivel hősünk ellenségei és hívei, sőt, a pártatlanok is egyetértenek.

Perének vádlottai életszerű vallomásokat tettek, ezek nem hasonlíthatók a hírhedt kirakatperekéhez. A gyanúsítottak védhették magukat, ellentétben a Rajk-féle perek vádlottaival. Természetesen ők is csakis a rendszer által megkövetelt terminológiát használták, ez is a védekezés eszköze volt. Ám számos hatósági bejegyzés is azt bizonyítja, hogy nem készítették elő koholmányokkal az eljárás menetét. Az is világosan látszik, hogy a vizsgálók megdolgoznak a bizonyítékokért, számos zárkaügynököt is bevetettek. Király

más ügyekben is tett több vallomást, tisztársairól igen árnyalt, hiteles jellemrajzokat írt – valószínűtlennek tűnik, hogy azokat kikényszerítették belőle.

Néhány esetben azonban fenyegető eszközök alkalmazása érzékelhető, amelyek hatására Király és vádlott-társai – szintén hasonlóképpen Rajkékhoz – a legabszurdabb módon vádolták önmagukat. Ám az előjáró nem fogadta el az ekképpen kicsikart vallomásokat, ráírta a jegyzőkönyvre, hogy a kihallgatás „erőszakoltnak látszik”.

A tárgyaláson az ügyvédek tényleges védőbeszédekkel igyekeztek menteni a menthetőt, az ilyennek nyoma sincs a műperekben. Királyék tagadhatták a vádhatóság által közölt tényállásokat, lehetőségük nyílt arra, hogy ne ismerjék el bűnösségüket. A tárgyalás menetét rögzítették, és azt később sem manipulálták, mint a koholt perekben.

Mindezek a szempontok miatt a Király-pert nem lehet a konstruált perek közé sorolni, még ha – nem lehet eléggé hangsúlyozni – távolról sem jogállami viszonyok között zajlott le, ami nem is történhet meg semmilyen totalitárius rendszerben.

Ugyanakkora meglepetést jelentett, hogy Király Béla visszaemlékezései, memoárjai – elsősorban az utolsó, 2004-es emlékiratát (*Amire nincs ige*) használtam fel, hiszen ez a legteljesebb – milyen nagymértékben ténszerűtlenek, noha önjellemzése szerint kiváló volt az emlékezőtehetsége. A művek fő jellemzője, hogy a szerzőjük a számára kevésbé magasztos élményeket egyszerűen elhallgatta, vagy helyettük valótlanosságokat közölt. Számos olyan epizódról írt, amelyet – számos résztvevő ellenére – senki más nem erősített meg. A levéltári forrásokat egyébként gondosan végigtanulmányozta, majd kiszűrte belőlük azokat a momentumokat, amelyek őt igazolták, vagy amiket írói szempontból érdekesnek tartott. Sohasem nyilatkozott arról, hogy háborús büntettekért (is) elmarasztalták, a kémkedési ügyet pedig letagadta.

Abból a szempontból ez nem meglepő, hogy visszaemlékezők többsége sem tesz másként; a kevésbé heroizálható tettekkel elkerülhető a szembesülés, elég csak a szervek módszereire hivatkozni. És ez könnyen eladható, hiszen abban teljes az egyetértés, hogy azok szörnyetegek voltak.

Tehát egyet kell értenem mindazokkal, akik amiatt kritizálják Királyt, hogy hadilábon áll a ténymegállapításokkal. Rendkívül kiélezett helyzetekben hozott döntéseit nemigen bírálhatjuk mi, akiknek nem kellett életünkért küzdeni, sajnálatos viszont, hogy ezeket utólag már nem vállalta. A számára kedvezőtlen történeteket nem hozta szóba, csak azt követően tagadta valamennyit, miután támadták.

Így hát bármennyire meghökkentőnek tűnik is, az 1951–52-es perirat, valamint az 1956 utáni periratok lényegesen több ténszerűséget tartalmaznak Király Béla életútjáról, mint a visszaemlékezései.

Az 1956-os és az emigrációs életszakaszának rekonstruálásához is igen fontosnak tartom a levéltári forrásokat, jelesül a megtorló hatóságok és a kémelhárító szervek iratait. E források felhasználhatóságának mértékében továbbra is vitában állok a kutatók többségével. A jelentések megadott szempontok alapján készültek, az ellenségkép kliséi alapján, ez aligha lehet vitás, ám ettől még a tartalmuk – különösen az előjáróik hozzáfűzéseivel – általában elfogadhatóak tényként (természetesen kellő forráskritikával) akárcsak csak a különböző belügyi összefoglalók. Ezek szigorúan titkosnak minősített hatósági iratok – amelyek felhasználhatósága a szervek elemi érdeke volt, és ennek megfelelően rendkívüli figyelmet fordítottak rá – elsősorban abban különbözött a nagyközönség elé tárt propagandakiadványoktól, hogy tényeket tartalmaztak, amelyeket birtokló a legkevésbé sem kívánták megosztani a közvéleménnyel.

A legélesebb vitákat a világháború végén kapott kitüntetései, a zsidómentése, a kőszegi átállása, a Czebe-ügy és a „nagykovácsi csata” váltotta ki. Igyekeztem ezekről (és más kérdéses életrajzi mozzanatokról) összegyűjteni az összes forrást, és azokat ütköztetve állást foglalni.

Az akkori rendkívüli érdeklődés ma már szinte hihetetlennek tűnik, mivel a halálától eltelt másfél évtizedben szinte teljesen eltűnt a feledés homályában.

Eörsi László: Király Béla c. könyvének bemutatója június 10-én lesz 18-kor a Nyitott Műhelyben, Pető Iván közreműködésével.